

Л 2006

6022

қазақ прозасы

**СЕРІК
АСЫЛБЕКҰЛЫ**

ТҮНГІ ҚАЛАНЫҢ ӘНІ

Әңгімелер мен хикаяттар

қазіргі қазақ прозасы

СЕРІК АСЫЛБЕКҰЛЫ

ТҮНГІ ҚАЛАНЫҢ ӘНІ

ӘНГІМЕЛЕР МЕН ХИКАЯТТАР

Алматы
«Жазушы»
2005

ББК 84 Қаз 7-44
А 89

Қазақстан Республикасының Мәдениет, ақпарат және спорт министрлігінің бағдарламасы бойынша шығарылды

Асылбекұлы С.

А 89 Түнгі қаланың әні. Өңгімелер мен хикаяттар. Алматы: Жазушы, 2005. – 264 бет

ISBN 9965-701-83-0

Белгілі жазушы, драматург Серік Асылбекұлының бұл жинағына оның таңдаулы өңгімелері мен хикаяттары еніп отыр. Олардың барлығы дерлік бүгінгі заманның шындығына құрылған. Автор өз кейіпкерлерін үлкен тартыстар үстінде аша отырып, олардың характерлерін өлеуметтік, интимдік, психологиялық тұрғыдан дәл әрі көркем бейнелейді.

А 4702250201-028
402(05) 05

ББК 89 Қаз7-44

ISBN 9965-701-83-0

© Асылбекұлы С., 2005
© “Жазушы” баспасы, 2005

МЕКТЕП БІТІРУ КЕШІ

Нұраш сыңғырлаған алты бөлмелі сәнді үйдің осы жана ғана, мықтаса бұдан екі-үш-ақ сағат бұрын тап-таза етіп сыпырылған мұнтаздай кең ауласында тұрып жан-жағына сүйсіне көз салды. Иә, мұнда іштегідей тынысыңды тарылтатын қапырық та, тойдың құлағыңды сарсытып, кісіні өбден мезі қылғанша таусылып бітпейтін кәдуілгі абыр-сабыры да жоқ. Төңірек тып-тыныш қана мүлгуде. Ауланы айнала қоршаған ақ балтыр теректердің күнгірттеу жап-жасыл жапырақтары баяу желбіреп, болар-болмас сыпсың қағады. Есік алдындағы шағын бақтан соққан кешкі желкем шіріген шөп пен ақ кекіренің кермектеу жұпар иісін әкеліп тұр. Ауа да, жұлдыздары жамыраған зеңгір аспан да июньнің мынау тамылжыған ерке кешіндей түп-тұнық. Ауық-ауық шегірткенің шырылы, арық бойындағы бақалардың әлденеге мазасызданып, тынымсыз құрқылдасқан үндері естіліп қалады.

Нұраш рақаттана бір керіліп алды. Кеудесін қысыңқырағандай болған соң, бүгінгі мерекеге арналып тігілген су жаңа кремплин костюмін қолына шешіп алып, астарын сыртына қайтара әдемілеп бүктеп, анадай жердегі теректердің біреуіне апарып іле салды.

Бүгін мұнда той. Мектеп бітіру тойы. Іштегі музыка үні толассыз төгілуде. Қыз дауысты бір жап-жас жігіт өн айтып тұр. Өн. Лирикалық өн. Ауық-ауық оны дастарқан басындағы тойшылардың хормен шыққан оқыс күлкілері бөліп кетеді.

Шамалыдан соң радиоланың жанына біреу барып, музыканы жар ортадан үзіп жіберді. Қобырласқан, жабырласқан үндер әлдекім команда бергендей сәл уақытқа сап тына қалды. “Сөйлегелі жатыр...” Нұраш тым-тырыс тына қойды. Астындағы орындықты дыр еткізіп, төр жақтан біреу сөз айтуға тұрғандай болды. Кім де болса, үлкендердің біреуі.

“Хһм-м...” — деді әлгі сөз сөйлеуге тұрған кісі. Терезенің ашық қалған желдеткішінен бәрі ап-анық естіліп тұр.

— Жолдастар!.. Хһм-м...

“Ә-ә, Саламаттың көкесі екен ғой. Осы үлкен кісілер де қызық: бұрын сөйлеп көрмеген бе, немене...”

— Иә, жолдастар!— “Жоқ, бұл жолы даусы сенімді шықты. Енді сөйлейді”...

— Біздің бұл араға қандай себеппен жиылып отырғанымыз бәріңізге түсінікті болар деймін...

Нұраш мырс етіп күліп жіберді. “Енді тындамаса да болады. Шынында қызық-ау өзі. Осы бізді, қазақтарды, шешен дейтіні қайда? Жалғыз Саламаттың көкесі емес. Тіпті біздің мектеп директорының өзі әр жиналысты ашарда өстіп бір қылғынып қалады...”

Іштен ду еткен жаппай күлкі естілді. Тіпті әлі күліп жатыр. Нұраш қапелімде айнып шыға келді. “Дегенмен мықты өзі. Жұрт тегін мәз болып жатпаған болар. Әрине, тегін емес. Қап, есіте алмай қалғанымды қарашы!.. Рас-ау, бәлкім, әлгі шешендік дейтін осы болар. Құр сұлу сөз неменеге керек...”

Іштегі абыр-дабыр қайтадан күшейе түсті. Рюмкалардың нәзік үнді сыңғыры естіліп қалып жатыр. Осы кезде сыртқы есік ашылды да, ақ көйлек, кара костюм киіп сықшып қалған біреу көрінді. Саламат екен.

— Сен не ғып жүрсің-ей? — деді ол айналаға желпіне қарап қойып. — Шіркін, даланың тамашасын-ай...

— Әлгі сөйлеген сенің папаң ба?— деді Нұраш сұраққа жауап берудің орнына әлденеге жымыып.

— Иә.

— Қызық бірдеңе айтты ғой деймін. Жұрттың бәрі күліп жатыр...

— Қайдағы қызық?!— деді Саламат мұрнын шүйіріп.

— Жоқ, сен түсінбегенсің, қызық...

Саламат таласқан жоқ.

— Білмеймін, қызық болса, қызық шығар. Әйтеуір, жұрт күліп жатыр ғой,— деді. — Нұраш деймін...— деді сонан соң тосын жаңалық айтатын кісіше жолдасына шұғыл бұрылып. — Байқадың ба, үлкендер де әдемі-ақ сілтейді екен. Тіпті апайларға дейін ақ арақты сыңғытып отыр. Ал әншейінде бізге: “Ойбай, ішпендер...” — деп зарлағанда жақсы, ө?

— Той емес пе? Ішеді ғой...

— Жок, мен оларды кінәлағалы тұрған жоқпын. Нансаң, тап қазір өзім соларды сұмдық жақсы көріп кеттім. Нағыз абзал адамдар екен ғой.

— Қойшы-ей, тіпті Алпысбаев та ма? — Алпысбаевтың Саламатты физикадан талай зарлатқанын әлі ешкім де ұмыта қойған жоқ болатын.

— Несі бар, Алпысбаев та тамаша адам. Тек ол кісі шектен тыс күйгелек. Айттым ғой бәрі жақсы деп. Құдайдай шыным. Тек, білесің бе, олардың бәріне тән бір үлкен қателігі бар.

— Білмедім...

— Иә, оны олардың өзі де білмейді. Меніңше, әрбір педагогтың бірден-бір, өрі ең басты қателігі — олардың бізге үнемі бала деп қомсына қарайтындығы. Жаңағы арақ мәселесін-ақ алайықшы: ау, босқа “ішпе-ішпе” деп зарлай бергенше: “іш, бірақ өзінің уақытында, деніңнің саулығына байланысты” демей ме! Жалпы қай нәрседе де реалист болу керек қой.

— Сен де айтқыш екенсің. Сонда, немене, саған арақты іше бер деуі керек пе олардың?

— Түу, сен де... — Саламат жолдасының “ұғымсыздығына” шынымен-ақ ренжіп қалғандай болды. — Бұл әншейін айтыла салған мысал емес пе!

Той өтіп жатқан үлкен үйдің сыртқы есігі сықыр ете қалғандай болды.

— Тсс!.. — деді Нұраш саусағымен ернін түмшалай қойып.

Екеуі де дереу тыйылып, есікке қарай аңтарыла қалды. Тысқа тағы біреу шықты.

— Әй, Алмагүл ғой... — деді Саламат жайбарақаттанып.

Қыз туфлиін жүре киіп, өлгі есік алдындағы бақтың темір қоршауына сүйенісіп тұрған екеуге қарай беттеді. Денесімен дене боп қалған шымқай ақ көйлегінің етегі көлбең қағады.

Саламат оған салғаннан тиісе сөйледі.

— Өзің тойып алғанбысың немене, аяғың қисаң-қисаң етеді ғой.

— Е, ішсек несі бар, іштік!.. — деді қыз тайсалмай. Коздері тиісерге қара таппағандай шоқша жайнап, құтырынып-ақ тұр.

— Іш, іш! — деді Саламат табан астынан оған пөлендей ештеңе тауып айта алмай. — Ал, анда не қызық болып жатыр?

— Қызық ештеңесі жоқ. Бәрі жалмандап ішіп-жеумен әуре.

— Қалай... былай, үлкендер жағының қозғала қоятын ойы жоқ па? По-моему, детское время уже кончается.

— Білмеймін. Директор ағай “енді қайтсақ па” дегендей қылып еді, ата-аналар жағынан біреу что-то қарсы болды-ау деймін.

— Жарайды өздері білсін,— деп қойды Саламат.

Жұлдыздар көбейген үстіне көбейіп барады. Тамылжыған кештің түп-тұнық ал қара көк аспаңында жаңа түскен келіншектей сызылып әлдеқайдан ай көрінді. Төңірек тып-тыныш-ау: ең ар жағы көше бойындағы арықтарды бойлай жүгірген судың бүлкіліне, ауық-ауық лүп ете қалған самал желдің ағаш жапырақтарын болмашы сипап өткен сыбдырына дейін ап-анық естіліп тұр. Әне, клуб жақтағы телеграф бағанына орнатылған ескі репродуктор әуелі көкірек ауруы бар адамша бір қырылдап-сырылдап алып, Мәскеу уақыты бойынша түнгі он екі болғандығын білдіріп, дыңылдай жөнелді. Дәл осыны, радионың Мәскеу уақыты бойынша түнгі он екіні соғуын күтіп отырғандай-ақ, той болып жатқан үйдің едені ары-бері сапырылысқан кісілердің аяқ киімінің дүсіріне толды да кетті. Бірін-бірі қоштай қауқылдасқан, әлденеге келісе алмай даурығысқан үндер естілді.

— Қайтқалы жатыр...— деді манадан бері абыр-дабырдың мәнісін зер сала тыңдап тұрған Саламат. Алмагүл бейне үстінен бір ауыр жүкті аударып тастағандай “Уһ” деп жеңіл ғана күрсініп салды.

— Слава Богу...

Тысқа үлкендермен бірге топырласып бүгінгі мерекелердің иелері — мектеп бітірушілер де шықты. Бәрі сондай сәнді. Әсіресе қыздар. Мамыр айының ақ көбелектері тәрізді. Егер қолтықтарына бір-бірден қауырсын байлай салса, тап қазір әуеге қалқып шыға келердей боп шеттерінен үлбіреп тұр.

— Туһ, біздің қыздар сұлу екен ғой!.. — деді Нұраш тамсанып.

Саламат та қоштай кетті.

— Рас. Шіркіндер тура пейіштен шыға келгендей...

— Ә-ә, солай ма екен?!— деді Алмагүл тәлімсіп.

Есік алдындағы абыр-сабыр әлі басылар емес. Үлкендер жағы мына үлпілдеген балапан жастықты — өздерінің сүйікті ұлдары мен қыздарын, шәкірттерін — қапелімде оп-оңай қиып кете алмағандай аулада дабырласумен тұр. Дәл қазір бас салып үйді-үйлеріне тарасқан жөн бе, әлде тамылжыған маусым аспанының астында осы бір маусым кешіндей

мөлдiреген мына темiр қанат жас өскiндермен тағы да бiрауық бiрге болып, мерекенiң қызығын сәл ұзарта түскендерi мақұл ма — ол жағын өздерi де анық бiлмейтiн тәрiздi. Осыны байқағандай, орыс тiлi мен әдебиетi пәнiнiң оқытушысы, әрi мектептегi драма үйiрмесiне жетекшiлiк ететiн Майя Дмитриевна аспан түстес мөлдiр көздерiн жан-жағына наздана төңкерiп, ортаға шықты.

— Қане, жастар! Бiздiң көзiмiзше тағы бiр мәрте билендершi,— дедi ол мектеп бiтiрушiлерге қиылғандай болып. Қыздар жағы шу етiп, қоштай кеттi.

— Балалар, радиоланы алып шығындар,— дедi олардың бiреуi әмiрлi дауыспен.

Екi бала жүгiрiп iштегi радиоланы әкелуге кеттi. Тағы да төңiректi музыка үнi керней жөнелдi. Тағы да манағы қыз дауысты жап-жас жiгiт бапты қоңыр үнiмен оркестрге қосылды.

Майя Дмитриевнаны қоршап алған әлгi шу ете қалған бiр топ қыз апайларымен қоштасарда соңғы мәрте билеп қалуға таласып, дуылдасып жатыр. Ақыры жеңiске жеткен табандылау бiреуi омартадағы аралардың талауынан әзер қашып құтылғандай қып-қызыл боп тершiп кеткен, бiрақ сондай көңiлдi, тiптi дәл қазiр өлшеусiз бақытты мұғалиманы жетелеп ортаға шықты. Жаппай би басталды да кеттi. Биге жастармен бiрге аяқтары жеңiлдеу үлкендер жағы да қосылды.

— Анаң қара!..— дедi осы кезде Алмагүл сыңқ етiп. — Рақат Жағыпарович те кiрiсiп кетiптi.

— Несi бар?..— дедi Нұраш оны жақтырыңқырамай.

Сонда да қызы құрғыр сыңқылдаған өсем күлкiсiн тыя алар емес.

— Аяғын айтам, аяғын...— дейдi ол булығып.

Рақат Жағыпаровтың аяғының ептеп сылтитыны бар едi, Алмагүлдiң ненi меңзеп тұрғанын Нұраш жаңа барып түсiнгендей болды.

— Е-е!..— дедi ол да күлiмсiреп.

— Дегенмен жаман емес,— деп қойды мұғалiмнiң бар қимылын көз алмай бақылаумен тұрған қыз.

— Тiптi бiлiнбейдi ғой,— дедi Нұраш.

— Рас, билегенде бiлiнбей кетедi екен...

Көп ұзамай би бiттi.

— Ал ендi бiз қайталық, балалардың өздерi бiрауық көңiл көтерсiн,— дедi үлкендердiң бiреуi көпшiлiкке естiрте дауыстап.

Қонақтар әдепкіде оның сөзін елей қоймаған сыңай танытқанмен, тағы ол-пұлдың басын шатып, біраз дабырласып құмарлары тарқағандай болған соң, жастарға тойын өткізуге әдейі үйін босатып беріп отырған (мектеп үйінде жөндеу жұмыстары жүріп жатқан) отбасының иелері—10 “а” класының старостасы Айбардың әке-шешесіне алғыстарын жаудырысып, үздікті-создықты тарай бастады. Көппен бірге аяғын сылти басып Рақат Жағыпарович та қақпаға қарай беттеген. Қақпаға таяла бергенде, оның көзі бақтың қоршау теміріне сүйенісіп, көпшіліктен оқшау қалған үшеуге түсе кетті.

— Әй, сендер не ғып тұрсындар?— деді мұғалім өзінің генералға лайық қою, жуан даусымен гүр етіп.

— Жай...— деді балалар жағы миңгірлеп.

Алмагүл жауапты нақтылай түсті.

— Ағай, таза ауамен дем алып тұрғанымыз ғой,— деді қыз оқушыдан гөрі Рақат Жағыпаровичпен өзіл-қалжыны бар оның қатар-құрбы адамына ұқсаңқырап.

— Ә-ә, жөн-жөн... Шынында, бүгін күн тамаша-ақ екен-ау!

Рақат Жағыпарович шәкірттерінің жанында бұдан әрі бөгелудің ретін таппағандай ілгері қарай қозғалды. Алмагүл Нұрашқа сыбыр ете қалды.

— Ағайды шығарып салайық.

— Неменеге?.. Жарайды, мейлің,— деді, Нұраш селқостау келісіп. Алмагүл оны еріксіз сүйрегендей қылып, жігіттің қолынан тастай қысып алған күйі жүгіре жөнелді.

— Ағай, сізді шығарып салайық деп едік...— деді қыз әлі осы маңнан ұзай қоймаған мұғалімдеріне қатарласа беріп.

Рақат Жағыпарович оқыс шыққан дауыстан селт етіп әдепкіде бұларды қараңғыда шырамыта алмағандай сөл аңтарылып қалды да, артынша риза болған пішінмен күлімсіреп қойды.

— Ә, сендер екенсіңдер ғой, жөн-жөн!..

— Ағай бізді танымай қалды-ау деймін,— деді Алмагүл кісінің қытығына тиетін сылқымдау күлкісіне салып.

— Рас...— деді мұғалім әлдене есіне түскендей еріксіз күлімсіреп. — Өздерің бүгін есейіп-ақ кетіпсіңдер. Ех, балалар-балдырғандар!..

— Ағай, енді біз бала емеспіз. Кәмелетке жеттік...— деді Алмагүл қуақыланып.

— Қара мұны!..— Мұғалім қалжыңбастау шәкіртінің шаттықпен жайнаған балбұл жүзіне сүйсінгендей азырақ

көз тоқтатып қарап өтті. — Мейлі, маған бәрібір баласындар ғой, — деді сонан соң. — Мына Нұраш екеуің осында мұғалім боп ауысып келгенде бірінші ме, әлде екінші ме оқитын, әйтеуір әлі мұрындарыңды сұртуді білмейтін қарасирақ едіңдер. Ех... өмір бізді өстіп алдап соғады екен. Ал маған соның бәрі күні кешегі сияқты.

— Қойыңызшы, ағай!.. Біздің мұрнымыз таза болатын, — деді қыз сыңқылап.

Рақат Жағыпарович бұл жолы онымен келісті.

— Рас, сенің мұрның таза болса, болған шығар. Сол кезде-ақ өстіп тақылдап тұратынсың. Ал мына Нұраш үялшақ еді, көпшіліктен қашыңқырап жүретін. — Үшеуі де рақаттанып күліп қалды. Сәлден кейін бұлар бірауық үнсіз қатарласқан күйі ауылдың шет жағындағы шолақтау бір көшені кесіп өтіп, жолдың екінші бетіне шықты.

— Ал енді осы арадан қайта қойыңдар, — деді мұғалім жолдың екінші бетіне шыққаннан кейін. — Сендерге көп рақмет!..

Балалар орындарынан қозғала қоймай, көлеңкесі қараңдап, бірте-бірте ақсаңдай басып ұзай берген ұстазын көзбен ұзатып тұра берді. Мұғалім бұлардың әлі кете қоймағанын желкесімен аңғарып бара жатқандай, біраздан соң артына әдейілей бұрылып:

— Бар-бар, біраз ойнап қайтыңдар... — деді шәкірттерінің мына оқшау тұрыстарына еріксіз мейірленіп кеткендей.

— Сау болыңыз, ағай...

— Сау болыңдар, қарақтарым!..

Арада бір-екі минут өткенде мұғалім қараңғылыққа сіңіп, мүлде көрінбей кетті.

Екеуі аяқтарын санап басқандай баяу аяндап, кейін қайтты.

— Осы ағай қызық, — деді біраз жүргеннен кейін Алмагүл тілге келіп.

— Несі қызық? — деді Нұраш. — Жақсы оқытушы...

— Жоқ, оны айтпаймын. Мінезі де. Сөзін көрдің бе: “Бар, ойнаңдар...” — дейді. Бір түрлі бала сияқты өзі. Нұраш...

— Әу...

— Осы кісінің өмірден бір өкініші бар-ау деймін. Кейде қарапайым салы суға кетіп, мүлде түнеріп жүреді. Сонда да көрер көзге қартайып кеткендей көрінеді маған. Папамдар айтады: “Ертеректе тәуір-тәуір қызметтерде болған. Анық басы істейтін жігіт. Бір себептермен төмендеп келген жері ғой” деп.

— Немене, сонда мұғалімдік нашар қызмет болғаны ма?

— Білмеймін... Байқайсың ба, әйтеуір осы Рақат ағай жасырып ішсе де, көп ішеді. Әсіресе дүйсенбі күндері беп-белгілі: көздері қанталап, қып-қызыл боп жүреді. Бірақ өзі нағыз ер: жұртқа түк сыр бермейді-ау.

— Қайдам?.. — Нұраш иығын қикаң еткізді. — Ондайды сендер білгішсіңдер ғой.

Түн ортасы әлдеқашан ауып кеткенмен, ауыл әлі ояу. Ауыл думан құрып жатыр. Ауыл той тойлауда. Дария жиекті жағалай салынып жатқан жаңа құрылыс жақтан сызылған гармонь үні келеді құлаққа. Ара-тұра оны жастардың көңілді күлкілері, абыр-дабыр үндері көміп кетеді. Әуе сондай тұнық: салқын жерде бабымен ұйыған қатықтай боп дірілдеп тұр.

— Мына жақта да той болып жатыр ғой деймін... — деді Алмагүл жаңағы сырнай үні шыққан жаққа алаңдап.

— Сәрсенбектің ағасының тойы, — деді Нұраш, — үйленіп жатыр...

— Кәдімгі Мұратовтың ба?

— Иә.

— Қойшы-ей!..

— Немене маған сенбей тұрмысың?

— Қызық, әскерден келгені кеше ғана емес пе? Бізден үш-ақ класс бұрын оқыды-ау деймін өзі...

— Несі бар, мәселен, сен де бойжетіп тұрсың. Енді үш жылдан соң сенің де тойың болады.

— Құрышы әрі!.. — деді Алмагүл өп-өтірік жақтырмаған болып. Бірақ өзі тура сол үш жылдан кейін болмағанмен, әйтеуір бір кезде сондай тойының болуына онша қарсы емес те сияқты. Көздері күлімдеп, соны тілеп-ақ тұр.

Осы кезде әлгі жаңа құрылыс жақтан біреудің барылдай әндеткен масаң даусы шықты. Айыбы ішкені демесең, өлеңші жігіт өннің мазмұны мен ырғағына терең беріліп, барынша шырқауда. Алмагүл мырс ете қалды.

— Мынау дәу де болса Бақыттың даусы. — Екеуі енді әңгімелерін тауысып алғандай біразға дейін үнсіз қалысты. Ай жарық болғанымен, біреудің пішен қорасын айналып өте бергенде Алмагүл сиыр байлайтын жер қазыққа сүрініп кетіп, мұрттай ұша жаздады. Нұраш болмағанда бір жерін жарақаттап алатыны анық еді, серігі оны дер кезінде сүйеп үлгерді. Сонда да қыздың аяғын қазықтың ұшы сәл жырып кеткен, Үлкен Алмагүл соны едәуір ауырсынып, орталық көшеге шыққанша Нұрашқа бір қолымен сүйеніп жүрді.

— Нұраш... — қыз орталық көшенің бойына шыққан соң одан бірденені сұрауға оқталып, бірақ қапелімде соны қалай үйлестіріп сұрарын білмегендей қорғаншақтаған үнмен.

— Әу...

— Осы сенің Бибіжанмен жүретінің рас па?

— Оны кім айтты саған?

— Қыздардың бәрі айтып жүр...

— Ендеше, сол қыздарыңнан сұрасайшы, — деді Нұраш бұртиып.

— Соңғы кезде екеуің бірдеңеге келіспей қалғансындар-ау, — деді қыз оның бұртия қалғанын онша елей қоймай. — Сен де бүгін бір түрлі көңілсіз сияқтысың.

Нұраш бұл жолы қыздың сұрауын естімеген кісіше үнсіз жүре берді. Бұл сөйткен соң Алмагүл де одан әрі қазбалаған жоқ.

— Тек сен ренжіме... — деді біраз жүре түскеннен кейін кешірім өтінгендей жуас үнмен. — Ищай, тіпті жаурап қалдым.

Манағыдай емес, күн аяқ асты желкеменіп, аспанда шудаланған бұйра бұлттар қалқи бастады. Теректердің басы тынымсыз сыпсындап қоя берді. Кенет Нұрашқа күтпеген бір батылдық енгендей болды.

— Ендеше кел, құшақтап жүрейін, біраз жылынасың, — деді ол Алмагүлге күлімсірей бұрылып. Сөйтті де, ананың жауабын күтпестен қызды оқыс өзіне қарай икемдеп, оның жұп-жұмыр иығына қолын салды. Қыз оның құшақтағанына пәлендей қарсылық білдірген жоқ, бар болғаны әлденеге ептеп өкініш білдіргендей жеңіл ғана күрсініп қойып, қапелімде бұған бағынышты болып қалған кісіше үн-түнсіз ере берді. Алмагүлдің денесі тоңдым дегеніне қарамастан оттай ыстық екен. Нұраштың тұла бойын өрт тигендей дуылдатып жіберді. Жігіттің көз алды сәл-пәл көмескіленіп, буалдыр тартқандай болды.

— Тоқтай тұршы... — деді ол қызға, алғашқыда соны неменеге айтқанын өзі де жете түсіне қоймай. Тамағы кұрғақсып, даусы да бір түрлі жарықшақтанып шықты. Қыз оған таң қалғандай жалт қарады да, лезде Нұраштың көзіне көзі түсе кетіп, ұялғаннан қып-қызыл боп кетті.

— Нұраш...

Нұраш оны әрі қарай айтуға үлгертпей, бір ысып, бір ысынған тұла бойын өзгер билеп, қыздың дірілдеген ернінен шөп еткізіп сүйіп алды.

— Нұраш... — деді қыз тағы да тұншыға сыбырлап. Бірақ бұл жолы жаңағыдай көп бұлқына қоймай, қайта жұп-жұмыр балғын иықтары әлдененден қатты шошынғандай дір-дір етіп, Нұраштың құшағына тығыла түсті...

Нұраш оны тағы да сүйді. Бұл жолғы сүйістері ұзақтау, әрі тәттірек болды. Бір сәтке екеуінің де басы айналып, дүние өз-өзінен дөңгеленеіп жүре берді... Кенет Алмагүл оқыс бұлт етіп, кейін қарай серпіліп кетті. Қыздың қолдары нәзіктігіне қарамастан сұмдық қарулы екен, қатты серпіп жібергенде, абайсыз қалған Нұраш құлап қала жаздап, бойын өзгертеп үлгерді.

— Бибіжан!.. — деді қорыққаннан даусы да шықпай қалған Алмагүл сыбыр етіп.

Нұраш жалт қараған: бұлардың не бәрі он шақты метр жерден жүгіре басып екі қыз өтіп бара жатыр екен. Біреуі сондай таныс — салғаннан көзіне оттай басылды. Көйлегінің етегі делендеп аңдаусызда қасқырдың апанының үстінен шыққан қояндай алды-артына қарамастан зытып барады.

Нұраш қыздардың соңынан көз алмаған күйі үстінен жай түскендей қалшыып қатты да қалды. Тіпті бір сәтке жүрегі де соғуын тоқтата қойып, тым-тырыс тың тындай қалғандай болды.

— Қайтайық... — деді Алмагүл тұрып-тұрып.

“Мейлі, мейлі!” — деді Нұраш ішінен әлденеге ызалана күбірлеп. Ол тағы да Алмагүлді шап бере құшақтай алып сүймек болды. Бірақ бұл жолы қыз оған ырық бермеді, бұлқынып-бұлқынып, құшағынан еріксіз сусып кетті.

* * *

... Той думаны қыза түскен. Үлкендер қайтқаннан кейін алты бөлмелі үйді емін-еркін иемденіп алған жастар араның ұясындай гүілдеп жатыр. 10 “А” класының старостасы, әрі осы тойдың бас асабасы Айбар кәдімгі класс жиналысын ашардағы дағдысынша маңғазданып қойып, сөйлеп тұр.

— Тост біткенше осы арада күте тұрайық, — деді дәлізге енгеннен кейін Алмагүл көпшіліктің үстіне екеуден-екеу кіріп баруға әлденеден қысылғандай.

Нұраш көнді. Оған көзір бәрібір сияқты еді.

Айбар сөйлеп тұр. Көпшіліктің мысы басып, жұрт алдында қайта-қайта сүрініп, екі сөздің басын құрай алмай қарадан-қарап әлекке түсер кісің бұл емес. Сәл балаңдау,

әйтпесе нағыз маманданған диктордан аумайтын қоңыр даусы толассыз күмбірлеп, бірте-бірте кең бөлмені кернеп барады.

— Әй, осы біздің Айбар тым шешен, ә? — деді Алмагүл Нұрашқа күлімсірей бұрылып.

Нұраш қазір көңілсіз еді, әңгімеге еліге қоймады.

— Тура бастық сияқты, — деді Алмагүл. — Түбінде бір совхоздың директоры болады.

— Неге тек совхоздың? — деді Нұраш сәл қитығыңқырап. — Мүмкін Қазақстанның ең бір ірі заводының директоры болуы. Мәселен, Алматының ауыр машина заводы сияқты.

— Қойшы, директор болған соң бәрібір емес пе?

— Бәрібір емес...

— Ал сен ше? Сен директор бола алар ма едің? — деді Алмагүл Нұрашқа жалт қарап. Нұраш қапелімде мынадай оқыс сұраққа тосылып қалды.

— Бола алмайсың. — Қыз оның орнына өзі жауап берді.

— Неге?.. — деді Нұраш кәдімгідей қызарақтап.

— Директор болатын кісінің сұсы болуы керек. Ал сен ұялшақсың, — деді Алмагүл. Сонан соң: — Т-сс!.. — деп іштегі сөзге құлақ түре қойды.

— ...Жолдастар, — деді Айбар әңгімесін қорыта келіп. — Бүгіннен бастап біз сөйтіп жаңа өмірге қадам басып отырмыз. Енді үлкен болдық. Қайталаймын — үлкен болдық! Қане, сол үшін!..

Жастар бір ауыздан ду ете қалды.

— Ура!.. Үлкен болдық, үлкен болдық!.. — десті олар күні бойы өрісте болып, енелеріне сағына табысқан қозылақша жамырасып.

— Көрдің бе, бүгіннен бастап үлкен болыппыз, — деді Алмагүл серігіне қарай көңілдене жымыып.

Нұраш үлкен болғанына көп еліге қоймаған кісінің пішінімен үнсіз сөлбірейіп тұра берді.

— Немене, жаңағыға өкпелеп тұрмысың? — деді Алмагүл таңырқап. — Ойнап айтам, сен директордан да үлкен біреу боласың.

Нұраш ұялғаннан қызарып қоя берді.

— Түу, сен де...

— Айттым ғой, тым ұялшақсың, — деді Алмагүл оны мазақтап.

Іштегі орындықтар оңды-солды дырылдасып, жұрт жапатармағай қозғала бастады.

— Жолдастар, жаппай би жариялаймын, — деді тамада дүрілдеп. — Көне, би-би!... Дамский вальс.

Қыздардың біреуі шіңкілдеп оған қарсы болды.

— Немене, басталмай жатып!.. Әуелі офицерский вальс, — деді ол жөн-жобаны тәуірірек білетінін аңғартып.

Саламат бастаған екі-үш бала дүрсілдеп дәлізге шықты. Алмагүл осы қарбаласты пайдаланып, сып етіп ішке еніп кетті.

— Сен манадан әлі жүрмісің? — деді Саламат Нұрашты жаңа көріп тұрған кісіше таңырқап.

Балалар дәлізде тұрып темекі шегуге кірісті. Бәрінің қалтасында бір-бір қораптан “Қазақстан”. Жылтырақ қорапшадан бір түйір сигарет алып, Саламат оны бос тұрған Нұрашқа ұсынды:

— Мә, шексейші!..

— Сен шекпеуші едің ғой, — деді Нұраш сигаретті алып жатып.

— Енді бізге бәріне рұқсат. — Саламат ыржындап күлді. — Үлкен болдық қой.

— Өздерің едәуір тастап алғансындар-ау деймін, — деді Нұраш әлденеге делебесі қозғандай болып.

— Бес-алты рюмкадан қылғыттық, — деді Саламат ықылық атып.

— Жүр, ішесің бе?

— Ішке кіріп пе?

— Иә.

— Қой ұят шығар.

— Түу, сен де... — деді Саламат жақтырмай. — Ендеше осында алып шығайын.

— Мейлің...

Саламат езуіндегі сигаретті бүрқылдатқан күйі қисалаңдай басып, ішке еніп кетті де, лезде аузы ашылған бір жартылықты қолтықтап қайта шықты.

— “Русскийден” басқа қалмапты, — деді ол жартылықтың қалғанын екі жүздік қырлы стаканға лықылдата құйып жатып.

— Осыншама меймілдеткенің не? — деді Нұраш шүпілдеген стаканға жүрексіне қарап.

— Жарайды, ештеңе етпес. Сен күн ұзаққа ішкен жоқсың ғой.

Нұраштың ақты бірінші татуы еді, стаканды ерніне апара бергеннен — ақ арақтың тым ащы өткір сасық иісі қолқасын атып қоя берді.

— Өй, немене... алып жібер! — деді жаңағы шылым тартуға шыққан балалардың бірі оны қайрап.

— Ішкен соң, тыжырынбай шу керек, — деді екіншісі. — Тыжырынсаң арам болады.

Нұраш көзін жұмып жіберіп, кәнігі ішкіштерше қылқылдатып жұта бастады...

Бірауықтан соң балалар би болып жатқан залға енді. Ортадағы үстелдер жиналып, қабырғаны жағалай қаз-қатар орындық қойылыпты. Нұраш солардың есік жақтағы біреуіне отыра кетті. Бірте-бірте жаңағы ішкені басына шауып, шекесін дыңылдатып барады.

Люстралары жарқыраған кең, сәнді бөлмені музыка үні кернеп тұр. Баяғы сол ән. Лирикалық ән. Әнді айтушы да манағы қыз дауысты жас жігіт. Асықпай-аптықпай, баппен үздіге шырқайды. Ортада шыр айналған бишілер тобы. Биден шет қалғандар санаулы ғана. Нұраш солардың арасынан Бибіжанды іздеді. Жасыратыны жоқ, Нұраш оған өкпелі еді. Міне, бір жеті бойы мұның шақырғанына шықпай жүр. Бір жеті бойы күн құрғатпастан Нұраш көк қақпаны күзетумен болды. Ерегісіп шықпайтындай пәлендей жазығы да жоқ сияқты еді. Кім білсін...

Нұраштың есіне манағы оқиға түсе кетті. “Енді бітті... бәрі бітті!.. — деп ойлады іші жаман удай ашып. — Мейлі, мейлі...”

Терезе алдындағы бір топ ұл мен қыз қызу айтысқа түсіп кетіпті. Бибіжан солардың арасында. Музыка үні олардың абыр-дабырын естіртер емес. Бірақ Нұраш бұл таластың жуық арада тоқтала қоймасын түсініп отыр. Ер балалар жағы айрықша өзеурей қалған. Әсіресе Айбар. Ол дағдылы әдетінше қолын олай-бұлай сілтеп қойып, бір нәрсені құлшына дәлелдеуде. Ауық-ауық өзінікін мақұлдауды күткен сыңаймен жанындағыларға жалтақтап қарап қояды. Бір-екі рет Бибіжанға бұрылды, бірақ анадан құтылу үшін басын құр ізей салғаны болмаса, бұл таласта қазір оның шаруасы шамалы екендігі көрініп тұр.

“Ех, Бибіжан, Бибіжан!.. Нұраштың іші ол дегенде өстіп ерікіз уылжи кетеді ғой. Соны бірақ түсінеді деймісің. Қазір ғой, Құдай біледі, Нұрашты атарға оғы болмай тұр. Әрине, бұдан да бар. Қапелімде қайдан сап ете қалды десейші... Тура аңдып жүргендей. Қой, аңдып не қылсын: кездейсоқтық десейші одан да. Кісіге абырой бермейін десе — осы ғой”.

“Мейлі, мейлі!..” — деді ол назалана күбірлеп. Дәл қазір ешкімді де кінәлағысы жоқ: екеуінің күнәсы бірдей сияқты.

Нұраш терезе жаққа сүзілумен әлі отыр. Әйткенмен қанша қадалса да, бұл жаққа ең болмаса көзінің қиығымен болса да бір қарамай қойды-ау.

Би бітті. Жұрт жұп-жұбымен өз орындарына тарап жатыр. Радиолаға жаңа күйтабақ салынды. Жоқ, жаңа емес. Тағы да әлгі қыз дауысты сылқым жігіт... Нұраш қараптан-қарап күйіп кетті. “Немене басқа бірдеңе құрып қалған ба?!”

— Рақымжанов, билейміз бе? — деді біреу мұның иығына жұп-жұмсақ қолын салып. Алмагүлдің қолы. Нұраш қыздың жетегіне еріп, ортаға шықты.

— Рақымжанов, мүлде иің түсіп кетіпті ғой өзі, — деді қыз бұған сынай қадалып.

Нұраш масаңдау көзімен қыздың тұла бойын бір сүзіп өтті. Жоқ, Алмагүл тіпті түк болмағандай ешкімнен қысылар емес: көздері кісіні еріксіз ішіп-жеп барады. Жаңа, осыдан бірер сағат бұрын ғана, мұнымен теректің түбінде тұрып сүйісіп қалған басқа қыз сияқты. Нұраш назарын тайдырып алып кетті.

— Жай... Басым айналып тұр.

— Қайдам?..

Осы кезде біреу барып радиоланы кілт үзді де, жаңа күйтабақ ауыстырып салды.

— Дұрыс болды!.. — деді Нұраш аяқ астынан көңілденіп.

— Не дұрыс болды?

— Пластинканы өзгерткенін айтам.

— А-а...

Бұл кәдімгі “Амур толқындары” дейтін вальс еді. Мектептегі кештердің қай-қайсы да бұл вальссіз өтпейтін. Өзі, шынында, керемет-ақ. Алғашқы аккордтардан кейін ілешала-ақ тереңнен шыққан мөлдір бастаудай шымыр-шымыр қайнаған екпінді, ерке музыка сазы кісіні еріксіз дөңгелетіп ала жөнеледі.

Нұраш билеп жүріп көзінің астымен серігін тағы бір сүзіп өтті. Тым әдемі-ақ қыз. Қыр мұрын, күнге тотыққан ал күрең жұмыр мойын, кісіге сәл-пәл ішіп-жеп қарағаннан өзге міні жоқ назды қоңыр көз. Әсіресе былқылдаған күс кеуде кім-кімді де састырғандай.

— Алмагүл, сен сұмдық әдемі екенсің ғой, — деді Нұраш қыздың құлағына сыбыр етіп.

— Қойшы-ей! Оны қайдан білдің?

— Шын, әдемісің... Бұрын қалай байқамағам?
— Әлде де кеш емес қой, — деді қыз сыңқылдай күліп.
— Бірақ...

— Не бірақ?

— Жә, қойшы енді сотша тергемей. Әне, Бибіжан қарап тұр, ұят болар.

Нұраш еріксіз жалт қарады. Бибіжанның бұларды сырттай бақылап тұрғаны рас екен. Кенет Нұрашқа көзі түсіп кеткенде, ұрлық үстінде ұсталған баладай қыпқызыл боп, жалма-жан теріс қарай қойды. Нұраш оның өзіне “кет әрі” емес екенін ұқты. Осы сәт өзін де, оны да бір түрлі аяп кетті...

— Нұраш, саған мұрт шығайын депті, — деді Алмагүл өзінен едәуір биік кластасынң иегінің астынан қарап.

— Шыққаны ғой... — Нұраш ықылассыз күңк етті.

— Қызық-ау, өзі, — деді қыз себепсіз мұңая қап. — Рақат ағай айтпақшы, күні кеше ғана бала сияқты едік. Шынымды айтсам, оқып жүргенде: “Қашан мектепті бітіріп, мұғалім мен ата-ананың қыспағынан босанар екенбіз” деп асығатынмын. Он жыл дегенің тым ұзақ көрінуші еді. Ал қазір қарап отырсаң, соның бәрі көзді ашып-жұмғанша өте шыққан тәрізді. — Нұраш үндеген жоқ. Шынында, балалық, оқушылық күндерінің тым болмаса артына бір қайырылып бұрылмастан зымырап өте шыққаны рас еді.

— Нұраш...

— Әу.

— Сені оқуға жүреді дей ме осы?

— Иә.

— Алматыға шығар?

— Жоқ.

— Енді қайда?

— Ленинградқа.

— Ленинградқа! Е-е, бізден мүлде қарамды үзем десеңші.

Нұраш мырс ете қалды.

— Ондайды оқуға түсіп келген соң айтарсың.

— Сен түсесің, түсесің ғой... — деді қыз әлденеге өкініш білдіргендей. Нұраш пәлен деп қарсыласа қоймады, қарсыласқысы да келген жоқ. Дәл қазір оның ойы мүлде басқада еді.

— Қашан жүрмексің? — деді Алмагүл біраздан соң.

— Бүрсігүні.

— Әлі емтиханға ерте емес пе?

— Әкей солай ұйғарып отыр,— деді Нұраш. — “Ауылда жүріп бос сандалғанша, ертерек барып дайындаласың” дейді.

— Ол да жөн екен-ау. Ақыры жүретін болған соң, барып алғаның дұрыс қой.

— Ал сен ше?— деді Нұраш өз тарапынан үнсіз қалуға ынғайсызданып.

— Біз бе? Біз асып кеткенде, облыс орталығынан қайтатын шығармыз. Сондағы көп техникум, училищелердің біреуін әурелейміз-дағы.

— Неге?

— Обалымыз өзімізге. Аттестаттағы ызғыған “үштіктермен” институт қайда енді? Сол училище, техникумдар да жарайды ғой.

Нұраш күлді.

— Неге күлесің?— деді анау таңданып.

— Жай... Жалпы сен өте шыншыл қызсың.

— Қайдам?..— Алмагүл иығын қиқаң еткізді.

Вальс аяқталды. “Амур толқындары” жағалауды шылып-шылып ұрып, шымырлап барып қайнауын тоқтатты. Жұрт тағы да орын-орындарына қарай аяңдады. Манағыдай емес, абыр-дабыр саябырсиын деген. Кейбіреулері есіней бастапты.

— Енді бірауық аяқ суытайық, — деді балалардың біреуі ұсыныс жасап. — Тамақ та құрғақсып қалыпты.

— Ие, сендердікі сол ішу ғой, — деді оның қасында тұрған Ұмсындық дейтін тәмпиш қара қыз жақтырмай танауын тыржитып. Көпшілік жаппай белсенділік көрсете қоймады. “Осы не дер екен?” дегендей бәрі асабаға қарасқандай болды.

— Отырсақ, отырайық. Шынында, тамақтың құрғақсып қалғаны рас, — деді Айбар. Сонан соң қабырғадағы аспалы сағатқа қарап қойып: — Мә, жігіттер, сағат бес болыпты, — деді танданып.

Жұрт әдепкі дастарқандағыдай асыға қоймай, самарқау қалыппен орын-орындарына жайғаса бастады.

— Нұраш, мұнда кел, — деді Алмагүл кейіндеу қалған серігін жанына шақырып. Нұраш сол Алмагүлдің нұсқаған жеріне барып отырды. Осы кезде тысқа шығып келуге кеткен екі-үш қыз жау қуғандай тасырлатып, үйге жүгіре кірді. Үсті-бастары, шаштары су-су.

— Жолдастар, жаңбыр жауып тұр!..

Балалар өмірінде жаңбырдың жауғанын көрмегендей ушу болды да қалды. Артынша бәрі тым-тырыс тына қалысып, жаңбырдың қалай жауып тұрғанын тындасты. Сілтідей

тынған бөлме ішіне шатырды тырс-тырс қаққылай жөнелген нәсердің алғашқы тамшылары естілді. Соның арасында ілешала аспанды қақ айырардай күн күркіреп қоя берді...

* * *

Таң алдында тойшылардың алды тарай бастады. Алғашқылардың бірі болып жиналғандардың арасында Бибіжан да бар еді. Нұраш енді не болса да онымен оңаша кездесудің сәтін күтіп аңдумен отырған. Жанындағылардың көзін ала бере бұл да ауызғы үйге атып шықты. Бибіжан — қасында Сара дейтін жолдас қызы бар — аяқкиімдерін іздестіріп жатыр екен. Қатарласқан шағаладай ақ туфлилер.

— Бибіш!..— деді ол енді болмаса өзін біреу ұстап алып жібермей қоятындай қыздың жанына дереу жетіп барып.

Бибіжан таныс дауысқа жалт қарады. Нұраш мына қарастан кәдімгідей сескеніп қалды. Қыздың ызалы жасқа шыланған әдемі көздері оқтаулы мылтықтай тым сұсты еді.

— Бибіжан!..— деді сонда да ол маңдайы тасқа тимей қайтпайтын парықсыз өлермендікке салынып.

Қыз қапелімде туфлин де жөндеп кие алмай, саусақтары дір-дір етіп, әбігерленді де қалды. Енді бұл жаққа қарамауға бекінген тәрізді. Қаймақтай жұқа еріндерін жымқыра тістеп алыпты. Оның бірдеңеге қатты ренжігенде өститін әдеті еді (Нұрашқа осы қылығы керемет ұнайтын), сондықтан өзінің қазіргі өлермен қылығынан бірдененің шығар-шықпасы неғайбыл нәрсе екендігін ол айқын түсінді.

Қыз туфлиінің асырмасын да ілгектеуге үлгермей, аяқкиімін сірісінен баса-маса сыртқа атып шықты. Нұраш ақылынан айырылған кісідей не істерін білмей мөңгіріп біраз тұрды да, жалма-жан өзінің ойынша осы арадан әлі ұзай қоймаған екі қыздың соңынан қуа жөнелді.

Бірақ қыздар бірталай ұзап кеткен екен: көйлектерінің етегі ғана ағарандап, асып барады. Нұраш енді бар пәрменіне салып, тып-тыныш кешені тасырлата жөнелді. Арадағы қашықтық бірте-бірте жақындай түсті.

Клубтың тұсына келгенде қыздар екі айрылды. Нұраш ауылдың шығыс жағындағы шет көшеге қарай бұрылған Бибіжанның ізіне түсті. Артынан қуғын барын байқап қалған қыз жүрісті ширатты. Нұраш оны алдынан орамақшы болып көшенің келесі бетін айнала жүгірді. Екеуі де таныс шарбаққа қатар жетті.

— Бибіжан!.. — деді Нұраш ентiгiн баса алмай. — Токташы... — “Мен бүрсiгүні жүрем, Ленинградқа” деп айтып сала жаздап, артынша оның қазiргi жағдайда оспадарсыздық болатынын аңғарып, тiлiн тiстей қойды.

— Бибіжан!.. — деді ол тағы жыларман болып.

Қыз бұған соңғы рет жалт қарады да, аласалау ағаш шарбақтан төтесiнен секiрiп өтiп, ауладан бiр-ақ шықты...

Нұраш басқа үрғандай есiк алдында селтиiп аңтарылды да қалды. Iшi әлденеге қатты удай ашып қоя бердi. Бәлкiм, бұл оның бас-аяғы бiр тұтам дерлiк азғантай ғұмырындағы ең бiрiншi, әрi ең ұлы қателiгi болар ма? Бәлкiм, бұл әлi нағыз қателiктiң өзi емес, не бары оның басталуы ғана шығар. Ол жағын қазiр ол ақылға салып таразылап жатпақ емес, әйтеуiр, ол осы сәг тек қана Бибіжанмен ғана емес, көкiрегiн ерiксiз еңiз-теңiз ғып өткен көктемгi нөсердей тым алапат, әрi тым қысқа ең аяулы сезiмiмен, қайран күнәсыз балалығымен қоштасып тұрғанын емiс-емiс қана түсiнгендей болды.

Нұраш амалсыз керi бұрылды.

Шығыстан таң сiбiрленiп келедi. Жаңбыр әлi сiркiреумен тұр. Тойдан қайтқан жастар әрқайсысы өз көшелерiнiң тұстарына жақындағанда топтарынан жырылып, жан-жаққа тарап бара жатыр...

БӨТЕННІҢ ТОЙЫ

Құлтай қыр төсiне қыз емшектенiп шаншыла бiткен биiк боз төбенiң басында шынтақтап жатыр. Ауық-ауық мойнын созып, төмендегi кең жазыққа бытырадай шашылып кеткен отардың о шетi мен бұ шетiне байырқалай көз салып қояды. Бұл мезетте отардың алды көз ұшында нар түйедей көлбеген Қоспақтөбенiң қырқасына барып iлiнген. Манағыдай емес, ауыздары көп шиыр бола қоймаған таза жердiң күреңселi мол отына тигеннен кейiн жөңкүiн саябырсытып, қадалып қалыпты. Арқасын кеңге салып бытырап кеткенiмен, пырдай боп қозғалмастан жатыр.

“Мейлi, жайыла түссiншi жануарлар...” Құлтай отарды қайыруға асыға қоймады.

Боз төбенiң етегiнде тұрқы қысқалау келген ерттеулi торы ат жайылып жүр. Иесiнiң тұсау салмай, бос жiбергенiне қарағанда, илеуге көндiккен жуас жылқы сияқты. Аттың